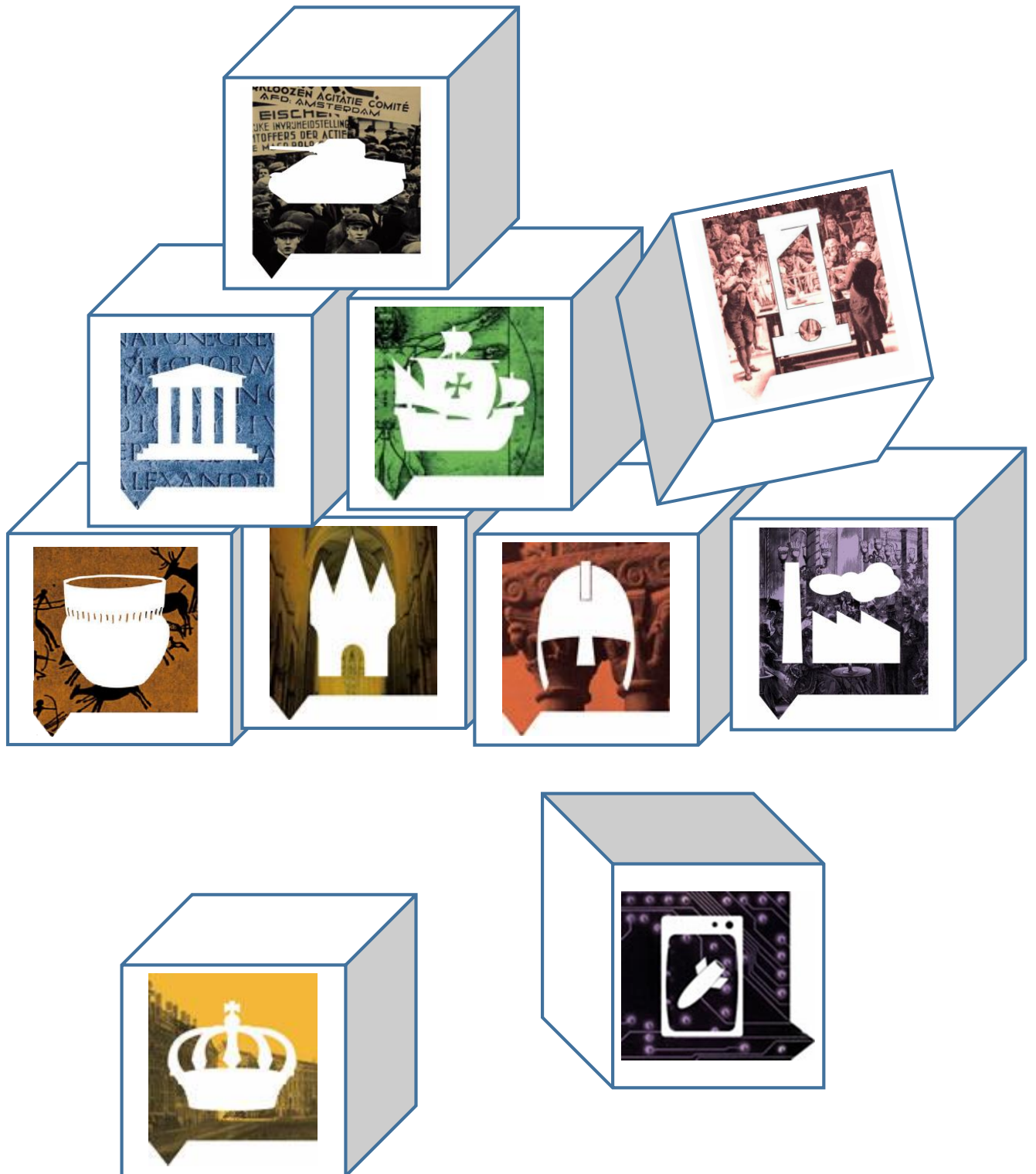

Tijdvakdossier

Toelichting bij het tijdvakdossier

Bij geschiedenis leer je de geschiedenis van de westerse wereld verdeeld over 10 tijdvakken. Elk tijdvak heeft een aantal kenmerken. Om beter te kunnen begrijpen wat er in de geschiedenis is gebeurd, is het handig om een dossier bij te houden waarin je de belangrijkste kenmerken van elk tijdvak hebt verwerkt.

Dit dossier stop je samen met een print van de vaardigheidskaarten in een snelhechter en neem je elke les mee. De docent(e) kan altijd naar het dossier vragen om in te zien of de opdracht te geven er tijdens de les mee te oefenen.

In de brugklas starten we met de eerste 4 tijdvakken. Elk tijdvak heeft een schutblad. Daarop staan de tekst en de kenmerkende aspecten van dat tijdvak die ook in *Eureka* staan. Daaronder staan opdrachten die je in het dossier gaat stoppen.

De meeste opdrachten heb je al eens gemaakt, tijdens de les of als huiswerk. Dat neem je over of kopieer je en stop je in het dossier. Als je een mooie tekening hebt gemaakt die aansluit bij het tijdvak, dan mag je die natuurlijk ook kopiëren en in het dossier stoppen.

Op de website vind je extra informatie over de tijdvakken in de vorm van een powerpoint. Die vind je onder het kopje "Algemeen".

Prehistorie

Tijd van Jagers en Boeren

Het tijdicoon laat twee dingen zien. Op de achtergrond staan grotschilderingen die zijn gemaakt door mensen die nog leefden van de jacht en het verzamelen van noten, vruchten en wilde granen. Zij maakten die tekeningen op de wand van een grot om tijdens de jacht veel dieren te kunnen schieten. Onder leiding van een tovenaars kwamen de jagers en hun vrouwen en kinderen in die grot samen. De tovenaars kleeften zich om. Hij droeg op zijn hoofd het gewei van een hert en droeg de vacht van een beer om het jachtritueel te starten. Voor hem stond een nagemaakte beer. De tovenaars begon te dansen en te zingen. Dit namen de mannen over. De spanning liep op en de jagers konden zich niet meer inhouden en wierpen hun speren naar de nagemaakte beer. Nu was het de beurt van de jongens. Ook zij wierpen hun speren. De tovenaars trad opnieuw naar voren en wees op de dieren aan de wand. Daarna maakte hij een gebaar. Hij deed zijn vinger voor zijn mond. Iedereen begreep wat hij hiermee bedoelde. Er mocht niet meer gesproken worden over wat er net gebeurd was. De jagers wisten nu dat de jacht van de volgende dag met succes zou verlopen.

De pot van aardewerk slaat op de tijd van de eerste landbouwers in Europa. De potten werden gebruikt om zaaigoed of voorraden in te bewaren. Zij versierden hun potten met een sierrand. Deze mensen waren halfnomaden. Dat wil zeggen dat zij een paar jaar op één stukje grond hun tarwe verbouwden. Als de grond niet meer vruchtbaar was trokken zij verder. Een eind verderop brandden zij een stukje bos plat. Hierdoor werd de grond bemest en konden zij weer een paar jaar op deze plek blijven wonen. De jagers en boeren zijn de mensen waar wij het in de Prehistorie over gaan hebben.

→ **Kenmerkend aspect:** Overgang van pre-agrarisch naar agrarisch

Opdracht: Verwerk opdracht 1 van hoofdstuk 2: Leg uit hoe de landbouw is ontstaan.

(Opmerking: deze opdracht is door de docent in de les uitgelegd en verteld. Dit wordt nu door jou in je tijdvakdossier geplaatst. Dit doe je met behulp van de aantekeningen. Deze aantekeningen en eventuele tekeningen worden door jou in eigen woorden uitgeschreven.)

Oudheid

Tijd van Grieken en Romeinen

Het tijdvak van Grieken en Romeinen begint ongeveer rond 3000 v. Chr. Het tijdicoon laat een Griekse tempel zien met op de achtergrond een tekst in het Latijn, de taal van de Romeinen.

Rond 3000 v. Chr. kwamen er in het Midden-Oosten, zoals Egypte, hoge beschavingen tot bloei. Nog steeds kun je in Egypte de piramides bewonderen. De eerste piramide is rond 2.700 v. Chr. gebouwd als graftombe voor de farao, de koning van Egypte.

In het oude Egypte is de kunst van het schrijven ontwikkeld en dat betekent dat de geschiedenis van het oude Egypte niet meer in de prehistorie past. Met de komst van geschreven bronnen begint de **historie**. De geschiedenis van de oude Grieken en Romeinen begint eeuwen later, maar samen met de geschiedenis van oude beschavingen in het Midden-Oosten hoort zij toch tot hetzelfde tijdvak. De periode van dit tijdvak wordt ook wel **Oudheid** genoemd.

De kennis van het oude Egyptische schrift, de hiërogliefen, is door de eeuwen heen verloren gegaan. Pas toen Napoleon, een Franse generaal, in 1798 met een veldtocht begon in Egypte, kon het oude Egyptische schrift worden ontcijferd. Soldaten van **Napoleon**, die een fort aan het bouwen waren, ontdekten bij de plaats Rosette een bijzondere steen in het woestijnzand. Op de steen stond drie keer dezelfde tekst in telkens een ander schrift geschreven. In Frankrijk kreeg een jonge geleerde, Jean-François **Champollion**, de kans van zijn leven. Al heel jong leerde hij vreemde talen en was hij geïnteresseerd in Egypte. Het hiërogliefenschrift bleef ook voor hem nog lang een raadsel, maar na 13 jaar wist hij door de hiërogliefen te vergelijken met de Griekse tekst de tekens te ontcijferen. Het bleek te gaan om een tekst waarin een farao wordt vereerd. Hieronder staat een vertaling van een deel van de tekst:

“Farao Ptolemaeus, de eeuwig levende, is een weldoener geweest voor de tempels en de priesters. Hij heeft ook de schulden van het rijk teruggebracht, terwijl hij veel mensen minder belasting heeft laten betalen, zodat het goed ging met het volk tijdens zijn regering.”

Dankzij de vertaling van de hiërogliefen konden wetenschappers, zoals archeologen en historici, onderzoek gaan doen naar de geschiedenis van het oude Egypte.

→ **Kenmerkend aspect:** Het ontstaan van de eerste stedelijke nederzettingen

Opdracht: Waardoor kon er in het Oude Egypte een eenheidsstaat ontstaan?

Tijd van Grieken en Romeinen

Het tijdicoon laat een Romeinse inscriptie zien; op de voorgrond zie je een Griekse tempel. De beschaving van het oude Griekenland heeft grote invloed gehad. Die invloed is via de Romeinen verspreid over het Romeinse Rijk.

Het oude Griekenland wordt wel gezien als de bakermat (geboortegrond) van de westerse wereld. De ideeën van het oude Griekenland over bestuur, wetenschap en kunst spelen vandaag de dag nog steeds een belangrijke rol.

De Grieken, vooral de Atheners, waren de eersten die vonden dat de burgers moesten beslissen over het bestuur en niet een kleine groep mensen. In het oude Athene ontstond voor het eerst democratie. De invloed is ook in de kunst en wetenschap nog dagelijks merkbaar. Griekse architectuur is nog steeds voor voorbeeld voor de bouwkunst van tegenwoordig.

Griekse wetenschappers gingen de natuur onderzoeken en gaven niet langer een godsdienstige verklaring voor natuurverschijnselen. Wetenschappers zoals de natuurkundige Archimedes en de wiskundige Pythagoras probeerden hun onderzoeken vast te leggen in wetten. De stelling van Pythagoras die je bij wiskunde leert is al 25 eeuwen oud. Archimedes deed een belangrijke ontdekking terwijl hij in bad zat. Hij merkte dat het water hem omhoog drukte. Hij dacht hier diep over na en riep plotseling: *'EUREKA!'*, of te wel: *'ik heb het gevonden!'*. Naakt en druiwend van het water rende hij naar huis en daar schreef hij een nieuwe natuurkundige wet op: een lichaam, ondergedompeld in vloeistof, ondervindt een opwaartse druk die gelijk is aan het gewicht van de verplaatste hoeveelheid vloeistof. Deze wet is één van de oudst bekende wetten in de natuurkunde en de kreet 'eureka' wordt vaker gebruikt voor een bijzonder goed idee!

De oude Grieken vonden de individuele mens erg belangrijk. Dit zie je terug in de beeldhouwkunst en de schilderkunst. Mensen werden zo natuurgetrouw mogelijk weergegeven. Zo bepalen zij tot op de dag van vandaag nog wat wij mooi vinden en bewonderen.

→ **Kenmerkend aspect:** De ontwikkeling van het bestuur en de wetenschap in de Griekse stadstaat

Opdracht: Maak een schematische tekening van een polis (stadstaat).

Opdracht: Op welke wijze ontwikkelde zich het wetenschappelijk onderzoek. *Doe het zo:...*
Vastleggen in wetten – natuurverschijnselen – vragen stellen

→ **Kenmerkend aspect:** de klassieke vormtaal.

Opdracht: Teken een Griekse tempel en plaats de namen van de verschillende onderdelen bij je tekening

Tijd van Grieken en Romeinen

Rome groeide van een boerendorp uit tot een wereldmacht. Eerst veroverde Rome Italië en daarna de landen rond de Middellandse Zee. Ook een groot deel van West- en Noord-Europa werd veroverd.

De Romeinse generaals konden door de veroveringen erg machtig worden. Julius Caesar wilde in 49 voor Chr. zelfs de alleenheerser worden. De macht was echter in handen van de **Senaat**, een vergadering van rijke mannen. **Caesar** had het tegenwoordige Frankrijk en België veroverd. Dit werden bloeiende provincies van het Romeinse Rijk. Tijdens de veroveringen had Caesar een hechte band met zijn soldaten opgebouwd. Zij steunden hem door dik en dun. Toen Caesar in 49 v. Chr. wilde terugkeren naar Rome, kreeg hij de opdracht zijn soldaten naar huis te sturen voordat hij de grens van Italië bereikte. In Rome waren de mensen die de macht hadden bang dat Caesar zijn troepen wilde gebruiken om alleenheerser te worden. Bij de grensrivier, de Rubicon, stond Caesar lang te twijfelen of hij zou gehoorzamen. Uiteindelijk zei hij : *'de dobbelsteen is geworpen'* en *'legioen, voorwaarts, mars!'* Het was een gok, maar na drie maanden had Caesar Italië veroverd. Daarna volgden de andere provincies, zoals Spanje, Noord-Afrika, Azië en Egypte. Caesar berichtte daarover: *'veni, vidi, vici'*, *'ik kwam, ik zag, ik overwon'*. Daarna had Caesar alle macht in handen. De Senaat moest doen wat hij beval.

Caesar zorgde voor de verfraaiing van de stad Rome. Hij liet veel werk doen door werkloze Romeinen, die hem erg dankbaar waren. Caesar werd door het volk bewonderd, maar veel Senatoren waren ontevreden en zij beraamden een complot. Op 15 maart in 44 v. Chr. werd Caesar vermoord. Hij werd met drieëntwintig dolksteken om het leven gebracht. De daders werden vervolgd en de macht werd overgenomen door een andere generaal, Augustus, die zich als eerste 'keizer' liet noemen. Onder keizer Augustus begon een periode van vrede en welvaart, maar na hem kwamen veel keizers die minder succesvol waren.

→ **Kenmerkend aspect:** groei van het Romeins imperium (wereldrijk)

Opdracht: Kopieer een kaart van het Romeinse Imperium rond 117 n. Chr.

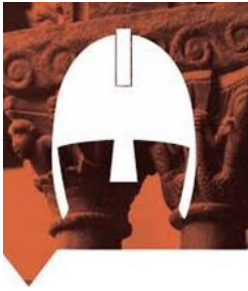
Opdracht: Plaats de uitwerking van de lessen over hoofdstuk 12 in dit dossier. De vraag die je moet beantwoorden is: *welke gevolgen hebben de Romeinse veroveringen gehad voor de gelaagde samenleving in het Oude Rome.*

Opdracht: Plaats opdracht 5 van hoofdstuk 12 in je dossier.

→ **Kenmerkend aspect:** de eerste monotheïstische godsdiensten

Opdracht: Plaats het vergelijkingschema tussen jodendom en christendom in je dossier (hoofdstuk 13.2 opdracht 7).

Vroege Middeleeuwen

Tijd van ridders en monniken

Het tijdicoon van het tijdvak van ridders en monniken laat een vroegmiddeleeuwse ridderhelm zien. Op de achtergrond zie je een zuil van een klooster. De zuil laat zien dat de Grieks-Romeinse invloed nog steeds aanwezig is. De bouwstijl van een bouwwerk, dat deze invloed duidelijk laat zien, noem je de Romaanse bouwstijl.

Na de val van de Romeinse Rijk in West-Europa heerste er grote onveiligheid en chaos. Buiten Italië werd de invloed van de katholieke kerk minder. De meeste Germanen die Europa binnenvielen hadden nog niet van het christendom gehoord en vereerden hun eigen goden.

De Frankische stam probeerde al snel andere stammen onder haar gezag te brengen. De Frankische koningen waren christen en zij dwongen hun onderdanen zich te bekeren. De katholieke kerk hielp daarbij en zorgde ervoor dat de onderdanen naar de koning luisterden. Vooral **Karel de Grote** (koning en keizer van het Frankische Rijk, 768-814) hield zich bezig met bekeren.

In opdracht van de koning en kerk probeerden monniken de Germaanse stammen te overtuigen van het christendom. Dit was niet makkelijk. Vooral de Friezen en de Saksen in Duitsland hielden liever vast aan hun eigen goden en natuurlijk ook aan hun zelfstandigheid. Aan het begin van de 8ste eeuw trok de monnik **Bonifatius** door Duitse streken en bezocht boerderij na boerderij. Daar vertelde hij steeds opnieuw het verhaal van **Jesus**, zijn leven en dood. Germanen geloofden in het Walhalla, een soort hemel voor moedige strijders. Het leven en de dood van de vredelievende Jesus sprak ze niet aan. Daarom bedacht Bonifatius een plan. Hij wilde bewijzen dat de christelijke god veel machtiger was dan alle Germaanse goden bij elkaar. Bij een heilige eik werd al eeuwen de god Donar, de dondergod, met offers vereerd. Bonifatius wilde deze eik omhakken en zo laten zien dat de heidense goden daar niets tegen konden doen. De Germanen waren overtuigd dat de machtige hamer van Donar hem de grond zou instampen. De eik hing vol schedels van geofferde dieren, wapens en schilden. Met het kruis in de hand daagde Bonifatius de heidense goden uit en toen greep hij zijn bijl. Geholpen door andere monniken hakte hij uren op de dikke stam van de oude eik en uiteindelijk viel hij om. De toeschouwers waren diep geschokt en de meesten bekeerden zich tot het christendom.

Het liep niet altijd goed af met de missionarissen. In 754 werd **Bonifatius** bij Dokkum in Friesland vermoord.

→ **Kenmerkend aspect:** Het verval van een stedelijk-agrarische samenleving en het ontstaan van een agrarische (autarkisch / zelfvoorzienend) samenleving

Opdracht: Neem opdracht 1 van H. 15.1 over in je tijdvakdossier.

→ **Kenmerkend aspect:** De feodale verhoudingen die in het bestuur ontstaan.

Opdracht: Verwerk in je tijdvakdossier opdracht 8 van H. 15.2

Opdracht: Neem de afbeelding van opdracht 19.2 van H.15.3 over in je dossier en leg deze afbeelding in je eigen woorden uit.

→ **Kenmerkend aspect:** Het ontstaan van de Islam

Opdracht: Neem opdracht 9 van H.16.2 over in je dossier en vergeet niet ook de antwoorden op te schrijven!

Late Middeleeuwen

Tijd van steden en staten

In het icoon zie je op de achtergrond de binnenkant van een kathedraal. Op de voorgrond zie je een stadspoort. Deze staat symbool voor de zelfstandigheid van de steden. In de Late Middeleeuwen werd de rust in West-Europa hersteld en kon de handel weer tot bloei komen. Dit zorgde voor de groei van steden. De stad Amersfoort is daarvan een voorbeeld.

De stad Amersfoort is ontstaan bij een doorwaadbare plaats in de Amer (tegenwoordig de Eem). Hier gingen ambachtslieden en kooplieden zich vestigen en zo ontstond er een nederzetting. De bewoners beschermden hun bezit door een aarden wal aan te leggen met een gracht er omheen. In 1259 kreeg Amersfoort stadsrechten en een eigen bestuur. De stad werd welvarend en rond 1300 konden de bewoners een stenen muur bouwen met land- en waterpoorten. Amersfoort werd meer en meer welvarend. Er werd gehandeld in bier, textiel, turf en tabak.

Ook werd de stad druk bezocht door pelgrims. In 1444 was een Mariabeeldje gevonden en men geloofde dat een bezoek aan dit beeldje genezing van allerlei ziektes zou brengen. Volgens de legende had een dienstmeid, Margriet Alberts, van Maria in een visioen gehoord dat zij een beeldje uit de gracht moest halen. Een andere jonge vrouw had het daar ingegooid, omdat zij het niet mooi genoeg vond. Margriet wist met veel moeite het Mariabeeldje uit de gracht te vissen en nam het mee naar huis. Het beeldje bleek wonderen te kunnen verrichten. De brandende kaarsen bij het beeldje raakten bijvoorbeeld nooit op. Al snel kwam het beeldje in de kerk terecht, waar het voorwerp werd van aanbidding. De pelgrims brachten zoveel geld mee dat daar de Vrouwetoren van is gebouwd. Zo gingen geloof en geld verdienen hand in hand.

→ **Kenmerkend aspect:** De uitbreiding van de christelijke wereld buiten Europa (de kruistochten)

Opdracht: Neem het schema over van opdr. 16.2 van H. 16.3

→ **Kenmerkend aspect:** Opkomst van handel en ambachten

Opdracht: Verwerk in je dossier de antwoorden op opdr. 2 en 3 van H. 17.1

→ **Kenmerkend aspect:** Opkomst van de steden

Opdracht: Verwerk in dit dossier opdr. 7 van H. 17.2

Opdracht: Teken de gelaagdheid van de Middeleeuwse *stedelijke* samenleving.

Opdracht: plaats het schema 'Licht op het Overzicht' (p.163) in je dossier.